

Jarmila Hodoličová:

SVETOZÁR HURBAN-VAJANSKÝ A VOJVODINSKÉ PROSTREDIE

V slovenskom kultúrnom, národnom a literárnom živote nejestvuje taká rozvetvená a na každom tomto poli taká úspešná rodina, akou boli Hurbanovci.

Osobitosť rodinného prostredia predurčovala nielen Svetozárovi Hurbanovi, ale aj jeho súrodencom službu národu v každom ohľade. Okrem rodinného prostredia pre moderné lekárske odvetvie – genetiku, Hurbanovci by boli mimoriadne vďačným materiálom na skúmanie skrytých a dedičných génov, ktoré sa prejavili počas štyroch generácií hurbanovskej rodiny.

Už starí otcovia S. H. Vajanského Pavol Hurban (1768–1833), evanjelický farár v Beckove, Veľkej Lehote, Čachticiach a druhý po matke Samuel Jurkovič (1797–1873), učiteľ v Sobotišti, boli na tú dobu mimoriadne vzdelaní a moderní ľudia. Svedčí o tom aj priekopnícky čin Samuela Jurkoviča, že svoju dcéru Annu Jurkovičovú (1824–1905), matku Svetozára Hurbana, vychoval tak, že sa stala prvou slovenskou herečkou, čo bol na tie časy krok priekopnícky, hoci jeho i ju „nejen příbuzní, ale i její úprimné, dobře s ní smýšlející družky i další známi, ano i vážení v úřadech postavení páni a pani... žádali, aby se v hanbu neuvažovala, pomluvě vyhnula, své cti a dobré povesti šetrila, ba, že ji sami napotom jen akteurkou jmenovati budou...“ Neskôr sám manžel Jozef Miloslav Hurban a syn Svetozár s charakteristickou črtou rozhodných ľudí nedbali o reči a Vajanský mal aktívny vzťah k divadlu celý život. Ako by sme inak, ak nie geneticky, vysvetlili celoživotnú ochotnícku činnosť Ľudmily Hurbanovej, dcéry evanjelického farára Vladimíra Hurbana v Starej Pazove, vnučky Jozefa Miloslava Hurbana a Anny Jurkovičovej, alebo profesionálneho herca Svetozára Hurbana (1909–1933), tiež Hurbanovho vnuka po synovi Konštantínovi.

Naša práca by sa mala sústrediť na styky Vajanského s vojvodinským prostredím. Korene týchto kontaktov treba však hľadať ešte počas štúdia otca Jozefa Miloslava Hurbana v rokoch 1830–1840 na evanjelickom lýceu v Bratislave, keď tu študovalo hodne Srbov (na ratislavskom lýceu v 18. a 19. storočí študovalo asi 1200 Srbov a na Právnickej akadémii ešte 500, ktorí predtým zakončili lýceum), a s neskromnosťou možno povedať, že neskôr väčšina z nich vynikla vo verejnom alebo literárnom živote, ako boli spisovatelia a politickí vodcovia Jovan Jovanović Zmaj, Jovan Grčić Milenko, Dura Daničić, Svetozár Miletić a Kosta Trifković, z ktorých zvlášť Svetozár Miletić (Mošorin 1826 – Vršac 1901), srbský politik a spisovateľ, vošiel do politických dejín slovenského národa ako veľký bojovník za národné práva a slobodu Srbov, Slovákov a Rumunov v Rakúsko-Uhorsku, a v uhorskom sneme bránil Maticu slovenskú pred rozpustením. Študoval v Bratislave tri školské roky (1844–1846 na lýceu a jeden rok právo na Akadémii 1847–48). To boli roky najaktívnejšej činnosti Ľudovíta Štúra. Miletić bol aktívnym členom Spoločnosti v Bratislave sa učiacich Srbov, na jej zasadnutiach čítaval svoje prvé básne, neskoršie uverejnené v almanachu Slavjanka v Budíne 1847. Bol zakladateľom Srbskej slobodomyselnej národnej strany (1869–1883) a prenasledovaný za organizovanie odporu proti maďarizácii Srbov v Uhorsku. Štúr mu bol najlepším vzorom. Počas jeho pôsobenia na Ústave schôdzky štúrovskej mládeže navštevujú aj chorvátski, srbskí a českí dejatelia. Štúr podporil založenie srbskej čitaonice a srbského študentského krúžku Sloboda v Bratislave; pod jeho vplyvom sa Miletić najviac formoval. Jeho meno sa s menom Jozefa Miloslava Hurbana s úctou spomínalo na Slovensku, v Čechách, práve tak ako sa meno Štúra uctievalo u Srbov a Chorvátov. Aj Jozef Miloslav Hurban aj Svetozár Miletić sa stali „národnými mučedníkmi“, lebo obaja boli za tie isté ciele odsúdení a trest si odsedeli v žalári vo Vacove (Hurban za kritický komentár Čomu nás učia dejiny, uverejnený v Pešťbudínskych vedomostiach r. 1868, v ktorom má odmietavý postoj k národnostnému zákonu, bol pešťanskou porotou odsúdený na šesť mesiacov väzenia vo Vacove, od 6. decembra 1869 do 11. mája 1870 a na peňažnú pokutu). Tam bol neskoršie na dva mesiace (od 30. decembra 1903 do 28. februára 1904) uväznený aj syn Svetozár Vajanský za článok Neustávajme! uverejnený v Národných novinách 25. 11. 1903. Z takéhoto priateľstva a spoločného boja za rovnaké národné ciele, z lásky a úcty voči

svojmu slovanskému bratovi Jozef Miloslav Hurban pokrstil svojho najstaršieho syna menom Svetozár podľa mena svojho srbského brata Svetozara Miletića. Počas Štúrovho pôsobenia v Bratislave na Ústave reči a literatúry československej Jozef Miloslav mu bol pravou rukou a práve on bol medzi prvými, ktorý sa naučil po srbochorvátsky, napísal po srbochorvátsky oslavnú báseň Jernejovi Kopitarovi v zborníku City vděčnosti (1837), ktorým si mládež na bratislavskom lýceu chcela uctiť predstaviteľov slovanského kultúrneho života, no, ako je známe, zborník nevyšiel (vyšiel až roku 1959) a roku 1839 pri návšteve chorvátskych predákov na Ústave pozdravil ich v ich jazyku.

Styky Hurbana s Juhoslovanmi silnejú ešte väčšmi, keď sa roku 1848 stáva členom belehradského Društva srpske slovesnosti a ako hlavný veliteľ v povstaní roku 1848–49 hľadal spojencov v Prahe, vo Viedni, v Záhrebe a Belehrade. Podľa záznamov jeho syna Vladimíra v pazovskej cirkevnej Pamätnici spomedzi slovenských hraničiarov, jazdcov „odviedol vyše 100 Pazovanov do srbského tábora v Karlovciach“, kde sa nachádzalo hlavné velenie srbského povstania proti maďarskej garde.

J. M. Hurban, podobne ako jeho syn neskôr, redigoval a vydával časopisy (štúrovský časopis Nitra, náboženské noviny Cirkevné listy, Slovenské pohľady). V takom duchu slovanskej vzájomnosti vychovával aj svojich synov. Okrem najstaršieho Svetozára (1847–1916) a Vladimíra (1850–1914), evanjelického farára v Starej Pazove, aj svojho mladšieho syna Bohuslava (1862–1889) poslal na výchovu a školenie do srbského prostredia, do Novosadského srbského gymnázia.

Počas štúdia Svetozára Hurbana v Bratislave (1867–1870) v 60-tych rokoch po Bachovom režime začala ožívať všeslovanská myšlienka. Roku 1868 bratislavskí Slovania si urobili výlet na Devín, kde sa manifestovalo slovanské bratstvo. Slováci a Srbi boli združení v slovensko-srbskom študentskom spolku Naprej na bratislavskej právnickej akadémii (1868–1874), v ktorom bol Vajanský činný zvlášť v rokoch 1869–70 a dokonca roku 1872 bol predsedom spolku, keď ako vojak slúžil v Bratislave. Spolok usporadúval vychádzky do prírody pod názvom „sela“ alebo „salaši“. Na prvomájovom „sele“ mal Vajanský zápalistú reč, v ktorej vyzdvihoval svornosť bratislavských Slovákov, Srbov a Rumunov a dával ju ako príklad spolužitia národov v celom Uhorsku.

Z bratislavských právnických štúdií pochádza aj Vajanského priateľstvo s Milanom Savićom (1845–1930), neskôr srbským spisovateľom a literárnym kritikom, gymnaziálnym profesorom, tajomníkom Matice srbskej v Novom Sade, redaktorom Letopisu Matice srbskej (v rokoch 1896–1911). Savić napísal aj štúdiu o Vajanskom a odtlačil ju v 9. zväzku Srpske književnosti. Počas Vajanského redigovania Slovenských pohľadov (v rokoch 1882–1889 ich redigoval sám) Vajanský a Savić chceli nadviazať literárnu spoluprácu, čo vidno zo Savićovho listu bez dátumu adresovaného Vajanskému, no možno ho datovať do rokov redaktorstva Vajanského Slovenských pohľadov, lebo Savić v preklade do slovenčiny píše: „... Pohľady stoja na tú istú službu k dispozícii (pravdepodobne ako Letopis Matice srbskej – poznámka autorky). Aj ja Vám pošlem zprávy z času na čas o našej literatúre, o básnikoch, lyrických, epických a dramatických, o starších, ako aj o mladších. Myslím, takýmto spôsobom by vznikol medzi nami čulý literárny styk, ktorý by bol pýchou oboch národov... Naša literatúra síce nie je veľká, ale možno o nej aj písať. Ja ti napíšem o chorvátskej literatúre. Všetko, samozrejme, len ak pristúpiš na môj návrh.“ Vajanský pravdepodobne vyzval predtým Savića, aby poslal nejaké svoje práce, načo mu Savić odpovedá: „Čo sa týka vlastných srbských básní a podobných, tak by som Ti mohol poslať v doslovnom nemeckom preklade. Ty by si sa postaral o metrický slovenský preklad.“ Savić tu určite počítal s pomocou Vajanského manželky Idy Dobrovitsovej, bratislavskej Nemky, s ktorou sa oženil roku 1875 a ktorá mu pomáhala pri prekladoch z nemčiny a bola aj jeho vlastnou prekladateľkou do nemčiny. Ináč Slovenské pohľady za redakcie Vajanského nepriniesli nijaký Savićov príspevok, zato preklad Savićovej poviedky Blížence priniesli Národné noviny. O uctievaní Milana Savica v slovenskom prostredí svedčí aj nekrológ Jána Čajaka v Slovenských pohľadoch roku 1930. Savić sa

zaslúžil aj o vydanie Vajanského Suchej ratolesti v srbčine.

Ešte k bližším a intímnejším stykom s vojvodinským prostredím sa Vajanský dostal, keď bol jeho o tri roky mladší brat Vladimír (1850–1914) zvolený za staropazovského farára. Osada Stará Pazova bola prítlačivejšia ako ostatné osady v Báčke, lebo od jej založenia roku 1770 bola hraničiarskou osadou, keďže za riekou Sávou sa už začínala Turecká ríša. Po povstaní v roku 1815 Srbsko nadobudlo značnú samostatnosť, ale Turci z Belehradu odišli len roku 1867. Vojenské veliteľstvo pre Starú Pazovu bolo v Petrovaradíne pri Novom Sade a ďalšou inštanciou bol Záhreb, nie Pešť a Viedeň, pod ktoré patrili osady v Báčke. Vojenská hranica bola zrušená roku 1871.

Syn Jozefa Miloslava Hurbana Vladimír Hurban bol inštalovaný za staropazovského farára v piatu nedeľu po Veľkej noci roku 1875, teda v časoch smutných pre slovenský národ, keď boli zatvorené slovenské stredné školy a Matica slovenská. Pri inštalácii svojho syna bol aj Jozef Miloslav Hurban a v liste z 30. júla 1875 sa dozvedáme, že sa tu zišla celá Hurbanova rodina a že „Mamuška (Matka Anna Jurkovičová) a Ľudmila (1860–1886, sestra Vladimírova a Svetozárova) si nevedia Pazovy prenachváliť.“ Vladimír ich čakal v Novom Sade pri parolodi a na voze do Pazovy cestovali päť hodín. Jozef Miloslav Hurban navštívil pri tejto príležitosti aj iné slovenské obce, bol v Aradáci na návšteve u evanjelického kňaza Leopolda Abaffyho (1827 Aradáč – 1883 tamže), s ktorým sa priatelil ešte počas štúdií v Bratislave a v revolučných rokoch 1848, navštívil tiež Belehrad, kde dva dni strávil u starých známych. Keď potom o dva roky (1877) Vladimír odišiel na pytačky na Slovensko a do Rábu, v rodine brata Ľudovíta Štúra – Jána, si vypýtal jeho dcéru Augustu Štúrovú, ktorú o rok (1878) ako svoju manželku priviedol do Starej Pazovy (práve vtedy, keď bol Svetozár mobilizovaný a poslaný do Bosny a Hercegoviny počas jej rakúsko-uhorskej okupácie), aj v Rábe sa stretol so Srbmi, lebo štúrovci tu „najlepšieho priateľa majú Srba Novosadčana assessora Eremiča a jeho paniu.“ Pri návšteve Slovenska Vladimír sa zastavil u rodičov v Hlbokom, kde sa stretol aj s bratom Svetozárom, s ktorým si boli veľmi blízki. Začal s ním spolu študovať v Stendale v Nemecku (kde Vajanský študoval v rokoch 1863–1866) a od odchodu brata do Starej Pazovy až do smrti 1914 (Vladimír umrel dva roky pred Svetozárom) ich spájala úprimná bratská láska a pomoc v časoch chmúrnych, ako aj snahy o zblížovanie slovenského a vojvodinského prostredia na poli kultúrnom a literárnom.

Roku 1877 po zatvorení gymnázia v Martine posielala otec J. M. Hurban k Vladimírovi, pôsobiacemu už tretí rok v Starej Pazove, svojho najmladšieho syna Bohuslava (1862 Hlboké – 1889 Martin), o 15 rokov mladšieho ako Vladimír. V liste prosí syna Vladimíra, aby mu pomohol naučiť sa po srbsky a zapísal ho do srbského gymnázia v Novom Sade. V liste z 30. 8. 1877 prosí syna: „Bude treba abys ty sám do N. Sadu ku direktorovi gymnázia srbského osobne zašiel a tam zrovna povedal, že starý Hurban Srbom bratom honeného svojho synka oddať chce, aby mohol z neho platný syn národa povstať.“ Bohuslav aj zakončil školenie v Srijemských Karlovcich a pokračoval v štúdiu teológie v Bratislave, odkiaľ bol vyhodený za panslavizmus. V roku 1886 vo Viedni študoval orientalistiku a bol predseda akademického spolku Tatra.

Aj mladší brat Svetozárov a Hurbanov – Konštantín (1858–1924 St. Pazova), ktorý bol úradníkom v Prahe a Tatra banky v Martine, bol nakoniec správcom banky v Starej Pazove, kde je aj pochovaný. Z jeho 9 detí spomína sa v Slovenskom biografickom slovníku ako nádejný herec Svetozár Hurban (1909 Martin – 1933 Zemun), ktorý chodil do školy v Starej Pazove, a gymnázium zakončil v Petrovci a v rokoch 1926–28 študoval na hereckej škole v Belehrade. Bol hercom v Novosadskom divadle a v rokoch 1929–33 hercom Slovenského národného divadla v Bratislave. V Petrovci s ochotníkmi režíroval roku 1932 hru Ivana Stodolu Jožko Púčik a jeho kariéra. Zomrel nešťastnou náhodou, keď sa pri návšteve Starej Pazovy utopil v Zemune.

Už z uvedeného vidno, že staropazovská fara bola dlhé roky „útočiskom“ pre veľapočetnú a rozvetvenú hurbanovskú rodinu, a nielen pre ňu, lebo napr. roku 1893 Martin Kukučín, predtým ako

odišiel na ostrov Brač, prosil Vladimíra, aby mu našiel miesto pre lekára, a roku 1924 navštívil Pazovu (pri príležitosti dramatizácie Rysavej jalovice, ktorú urobila Ľudmila Hurbanová). Tam sa prichádzalo vo chvíľach veselých, ale aj smutných. Tak to bolo počas uväznenia Vajanského v segedínskom väzení od 17. februára 1893 do 17. februára 1894, kde odpykával trest za článok Hyenizmus v Uhrách, ktorým protestoval proti brutalite úradov pri odhaľovaní pomníka Jozefa Miloslava Hurbana. Druhý raz bol uväznený na pol roka od 24. septembra 1900–24. februára 1901 v Banskej Bystrici pre manifestačné privítanie šéfredaktora Národných novín Ambra Pietora pri návrate z väznice. Ďalší trest dostal za článok Neustávajme! a odsedel si ho vo vacovskom väzení od 30. decembra 1903–29. februára 1904. Vajanský nastúpil jednoročný trest do štátneho väzenia 17. februára a už 7. marca sa vybral staropazovský farár k bratovi na návštevu, čo potom opísal v Národných novinách v besednici Prvá návšteva u Vajanského. V tomto článku spomína, že jeho deväťročný syn Vladimír poslal strýcovi všetky čísla svojho domáceho rukou písaného časopisu Mravec (podobne aj Vajanský ako desaťročný písal do doma písaného časopisu Zrnká) a vyzval ho, aby vstúpil medzi spolupracovníkov, do ktorých už patrili sestra Ľudmila, Svetozárove deti, dcéra Viera a syn Vlado, ktorí práve počas vychádzania Mravca boli dlhší čas na návšteve v Starej Pazove (ten rok bol aj Vajanský vo väzení) a po trojdňovej návšteve priniesol bratovi básničku s nadpisom Mravcovi od Svetozára Hurbana v takomto znení:

Živio braté! No len smelo.
Ukáž hlupcom tvrdé čelo,
Bojuj priamo proti stínu
A neboj sa – Segedínu!

Neskôr VHV v časopise pre deti Zornička (1927, č. 6, s. 90) píše pri nedežitých strýcových narodeninách o svojom časopise Mravec a uvádza ešte jednu básničku, ktorú mu strýc Vajanský poslal z väzenia:

Smutno je sedieť v chládku.
Smutno, Mravče, milý bratku,
Ale ešte horšie sto ráz.
Krivíť podľa mužský svoj väz:
Radšej snášať utrpenie
Nežli hriešne potupenie!

V tomto článku je ešte jeden vzácny údaj, že Vajanský na spiatočnej ceste zo Segedína navštívil aj Starú Pazovu, kde ho tunajší Slováci milo privítali vo svojej vtedy otvorenej Slovenskej pospolitej čítárni (Slovenská pospolitá čítareň v Starej Pazove vznikla roku 1893).

Nebola to jediná návšteva brata k bratovi. Práve počas segedínskeho väzenia brat Vladimír sa roku 1894 presťahoval do novovybudovanej fary, a tak mohol poskytnúť útulok pre Vajanského manželku Idu, dcéru Vieru a jedenásťročného syna Vladimíra. O pláne cesty do Segedína písal Vladimír Ide do Martina v liste z 20. marca 1893. Ida s plánom súhlasila a ako vyplýva z listu, s plánom súhlasil aj Vajanský. Vladimír pricestoval do Segedína už 15. 5. 1893, zariadil všetky potrebné veci s ubytovaním i návštevou vo väzení a 16. 5 pricestovala do Segedína aj Ida s deťmi.

Tie návštevy boli pre Vajanského dňami sviatočnými. Spomína si na ne v denníkových záznamoch Z väzenia (s. 45 – 46) takto: „A tak tiekol život, pretrhaný s času na čas návštevami. Navštívil ma Pavel Mudroň, Samuel Šípka, Kolóny, Janček z Ružomberku, celá deputácia z Nadlaku, konečne i žena s dcérou Vierou a synkom Vladimírom. Celé väzenie sa sviatočne poobliekalo, mladí gubóvia dvorili Viere, Andreánszky ju nazval „tatranskou jedlou“ – vôbec boli slušní...

Navštívil ma i brat Vladimír zo Starej Pazovy. Boly to pekné chvíle, ale návštevy zanechávajú po

sebe trpké ovocie. Prešumia ako teplý vetrík, no po nich príde mráz samoty, bezpomocnosti a zármutku.“

Neskôr si Vajanský do svojho denníka zapísal: „... do Segedína prišli desiaty prostí Petrovčania navštíviť národného väzňa, ale neboli pripustení. – Čo tam chcete u toho pána, – pýtal sa ich Heinzinger, – či vám je to rodina? – Áno, rodina, – odvetil statný muž v čiernej mentieke. – Aká rodina – strýc, brat, ujec? – Ach, to nie... ale ich tatík boli otcom národa slovenského, a my sme jeho deti, tedy sme mu bratia!“ – Na návštevu ich nepustili, Vajanský im iba zakýval spoza mreží, oni to zbadali a volali mu na slávu, načo on reagoval: „Nie mne, nie mne, ale vám sláva, bratia, tebe sláva, ľud môj, a ona príde, keď precitneš z tmy a duševnej poroby!“

Vajanského rodina sa dobre cítila počas dlhšieho pobytu v Pazove. V liste svojmu bratovi Svetozárovi z 19. júna 1893 Vladimír opisuje náladu a situáciu na fare: „Je to úplne premenený život v našom dome. Keď sme sami, trčí každý z nás, kde trčí, Gusta (ide o manželku Augustu Štúrovú) po dome a dvore ustarostená, ja v kancelárii prachu a dunste kožuchov a vystupujúcich pár cesnakových, Vlado v škole a po hračkách, Ludka ďaleko, je to akási rozvrzaná čeliadka. Keď sú tu ale naši, tu sa málo kedy rozdelíme, aspoň väčšia čiastka dňa a večera prejde v príjemných rodinných besedách... Viere nič nechýbejú brehy turčianske a Ida sa stala pravou zvelebovateľkou krásnej našej sriemskej roviny. Keď nedávno videli zapadať slnko trochu dolniackejšie až výskali od uvelebenia a Tvoj Vlado je už celý Pazovan. Chodí do školy s mojím a pokračuje tam, ako učiteľ svedčí, celkom dobre. Akonáhle zo školy vyjdú, longujú po dvore a po ulici s kamarády tak, že ani času nemajú na „mravčanie“.

Okrem Vajanskovcov na fare bol v tom čase aj Konštantín Hurban, mladší brat Svetozárov a Vladimírov, tiež matka Vajanského Anna Hurbanová, ktorá po smrti svojho manžela J. M. Hurbana žila v Martine u syna Konštantína, s ktorým navštívila v novembri 1893 Vajanského v Segedíne, a odtiaľ prišli do Pazovy.

Keď bol Vajanský z väzenia prepustený, naplánoval si najprv cestu k bratovi do Pazovy. O pláne návštevy písal manželke Ide (list z 11. februára 1894), že „ak Boh dá, budem 17-ho v Pazove u Vlada a mamy.“

Národný hlásnik priniesol aj článok Zo Starej Pazovy, v mesiaci februári, ktorý nie je podpísaný, ale autorom je pravdepodobne brat Vladimír. Spomína, že na pazovskej stanici privítalo Vajanského hodne sveta s búrlivým „Živio!“ a na kočoch do fary ho sprevádzali. Na druhý deň, v nedeľu sa rozchýrilo po dedine, že je tu Vajanský a ľudia ho prichádzali pozdraviť, remeselnícka mládež mu prišla zaspievať národné piesne Kto za pravdu horí, Hej, Slováci, Nad Tatrou sa blýska a iné, čo Vajanského milo prekvapilo. Navštívil aj čítareň, kde sa nadviazala živá beseda a hovoril, že z vlastných skúseností vie, že Slováci všade bratov má. Na jeho žiadosť o tri dni navštívili aj Belehrad, o čom VHV napísal v Národnej jednote takto: „Dojem, aký nás opanoval, keď sme vstúpili na „posvätnú slovanskú pôdu“, bol vzrušujúci. Oduševnený strýc Svetozár, ako vyšiel na breh, sklonil sa a pobozkal tú slovanskú zem...“ Vajanského hostili ešte dva dni po Starej Pazove a 23. februára spolu s matkou odcestoval do Pešti, kde mu tiež mládež študujúca slovensko-chorvátsko-srbsko-rumunská prichystala banket.

Príchod Vajanského opísal aj VHV v liste sestre Ľudmile do Záhrebu, v ktorom spomenul ešte jednu zaujímavosť: „... Keď sme prišli domov, ukázal nám strýc ten strieborný veniec od rumunských diev...“ Ide o vavrínový veniec, ktorý rumunské dievčatá zo Sibíra poslali Vajanskému do Segedína ako symbol sympatie k národu slovenskému a rumunsko-slovenskej vzájomnosti.

Také blízke rodinné a kultúrne styky s vojvodinským prostredím a ľuďmi vyvolali záujem u Vajanského ako spisovateľa, redaktora a novinára aj o vojvodinských spisovateľov. Počas celého

života vyznával a svojou činnosťou dokazoval, že „kritika je taká dôležitá vec ako samo tvorenie“. Vyplýva to i z jeho koncepcie centrálneho postavenia literatúry v národnom zápase. To vnášalo do jeho kritik konzervatívne spoločensko-politické postoje. Jeho literárnokritická činnosť trvala vyše pol storočia. V bohatej kritickej tvorbe všimal si aj malé diela vojvodinských spisovateľov, ktorým práce uverejňoval ako redaktor najviacej v Slovenských pohľadoch a v Národných novinách. Ján Kmeť v knihe Jugoslovensko-slovačke slavistické veže uvádza, že Vajanský počas Kongresu slovanských novinárov v Belehrade roku 1911 viedol veľmi dôležité rozhovory o literatúre s Vladimírom Hurbanom a Jánom Čajakom. Nemohli sme však odhaliť, odkiaľ má autor tieto údaje, či nie sú písané len na základe spomienok niektorého člena hurbanovskej rodiny, ktoré počul, ústne predniesol, ale nezaznamenal Michal Filip, veľký znalec hurbanovskej rodiny.

Vojvodinskí spisovatelia sa na Vajanského obracali ako na redaktora Slovenských pohľadov, ako to napríklad urobil Albert Martiš (1855–1918), učiteľ, spisovateľ, kultúrny a národný pracovník, v liste z Padiny 4. februára 1888, keď mu posielal prózu Na zlej ceste, ktorú Vajanský aj uverejnil toho istého roku v Slovenských pohľadoch. „Do Vašej novely „Búrka v zátiší“ sa Srbi zaľúbili, hovoria: „Tako píše samo pravi Slaven!“, končí list Martiš.

Vajanský sa kriticky zmienil o Jozefovi Podhradskom, ktorý debutoval romantickou drámou o martýroch slovenského povstania Holuby a Šulek (Pešť 1850). Vajanský nachádza v nej negatívne prvky: nejestvuje postava, ktorá by niesla dej, nachádza nejednotnosť deja a nesúvislé scény, no predsa vidí v nej aj pozitívne elementy, ktoré by mali spočívať v tom, že v ňom „vzái silný dramatický talent a prirodzené scénické tvorenie, ktoré až úžas budí v človeku. Pár črtami a silnými obrazmi nakreslí výstup veľkej dramatickej hodnoty.“ Hlavná zásluha tejto knižky podľa Vajanského je, že „je jediným pomníkom na neznámych a zabudnutých hrobách prvých mučedníkov. Druhá zásluha je, že hlboko účinkovala na ľudí. Podhradský patrí medzi silných samorastlých duchov, ktorí bez prípravy, bez dlhšieho štúdia, bez znalosti pravidiel dramatických, jedine podporovaní a nesení prirodzeným pudom a veľkým talentom tvorili, naozaj tvorili.“

Ďalší spisovateľ vojvodinského prostredia Gustáv Maršall-Petrovský (1862–1916) bol vedúcou osobnosťou slovenského študentského života vo Viedni a v rokoch 1885–90 aj predsedom spolku Tatran; bol vylúčený z Právnickej akadémie v Prešove pre pokus vytvárania tajného slovenského spolku, čo mu minister školstva Trefort zmenil na vylúčenie zo všetkých škôl v Uhorsku, a keďže bol pri jednom majálese (1890) za svoj prejav odsúdený na šesť mesiacov väzenia a peňažný trest, už roku 1892, aby sa vyhol trestu, emigroval do Spojených štátov.

Generačne a charakterom svojho realizmu Petrovský sa nachádza na pomedzí medzi Vajanským a jeho druhou vlnou na čele s Kukučínom, blízky je ženskému hnutiu, aj keď jeho dielo má aj národné tendencie podobne ako aj u Vajanského. Už vo svojej prvej práci Ako sa v P... divadlo hralo spomína práve vytlačený román Vajanského Suchú ratolesť (1884).

Vajanský si všimol Petrovského ešte pred vyjdením jeho Noviel, keď hodnotil Almanach mládeže slovenskej, konkrétne jeho novelu Doma, a je to prvá Maršallova práca, ktorá sa stretla s kritickým ohlasom. Konštatoval, že poviedka obsahuje novelistické prvky, že autor prekonal prvé ťažkosti v dialógoch a pochválil opis prostredia. Vyčítal mu však nedostatok psychológie a „pohodlné“ rozprávanie v prvej osobe.

Vajanský uverejnil Maršallovu novelu Pozde v Slovenských pohľadoch 1886, avšak konzervatívnejšia časť čitateľstva mala výhrady voči voľnejšiemu traktovaniu citových vzťahov v novele, na čo ho upozornil aj Samuel Medvecký, ktorý Vajanskému v liste radí, aby bol pri Maršallových povestiach trochu obozretnejší, lebo spomínaná novela v Pohľadoch „našemu šmaku – a našim mravám nezodpovedá“.

Predtým ako vyšla Maršallova prvá kniha noviel (1887), v liste Vajanskému Maršal vyjadril svoju prosbu: „Z príležitosti vydania svojich „Noviel“ s najhlbšou úctou dovoľujem si prosiť Slávorodie Vaše, by láskavé dovolili ráčili ste mi, aby som prvé dielo svoje Slávorodiu Vášmu venovať smel!“ Novely Gustáva Maršalla vydal slovenský Akademický spolok Tatran vo Viedni tlačou KÚS v Turčianskom Sv. Martine 1887. Maršallovo venovanie znie: „Jeho Slávorodiu pánu Svetozárovi Hurbanovi-Vajanskému znakom svojej úcty a oddanosti venuje pôvodca.“ Moralizovanie nezostalo bez vplyvu na ďalšiu recepciu Maršallovej prózy, a to u dvoch kritikov, ktorých mienka najviac zavážila. Vajanský bol stručný, aj keď vidí v Maršalovi spisovateľa nadaného, predsa mu vyčíta, že „zašiel na scestie, u nás nebývalé“. Nejestvuje psychológia, príroda, poézia, panuje tam „výlučne erotika, jakoby na svete iných záujmov nebolo“. Vtipu je v nich dosť, plynnosť, tiež pikantéria, čo však opravdivému spisovateľovi nepostačí. No predsa Vajanský mieni, že tieto nedostatky sú u Maršalla vyliečiteľné. Aj Škultétyho kritika vyznela v rovnakom tóne, absencia národnej tematiky – ktorá bola dominantou Škultétyho kritického postoja – bola najväčším nedostatkom diela.

Najpozitívnejšie zhodnotil Vajanský prvú knihu Jána Čajaka (1863–1944) Tri rozprávky (Budapešť 1907). Kniha obsahuje tri rozprávky. Prvej z nich – Únos, ktorá obsahuje prvky humoru, venoval Vajanský len stručný pohľad v niekoľkých vetách a potešil ho v nej „dar rozprávania, spisovateľ má čo povedať a vie povedať“. Druhej poviedke Bába Kalinský vyčíta, že je prídidačická a prostriedky učiteľa pri poučovaní a jeho slová sú „faloš“. Z faľše a didaktiky sa Čajak podľa Vajanského vykúpil v poviedke Z povinnosti, kde všetko ide „prосто, múdro, prirodzene a bodro“, kde spisovateľ siahol „do života ako umelec“, opísal skutočnú gemerskú dedinu a skutočných ľudí, prírodu a krásne postavy. Vidí i malé nedostatky, ale predsa kladie Čajakove poviedky na úroveň Podjavorinskej a Timravy a posmeľuje ho do ďalšej práce slovami: „Ďalej, ďalej!“

Vajanský sám vniesol juhoslovanské motívy do svojej tvorby, najmä do poézie, avšak aj do väčších prozaických útvarov, do románu Koreň a výhonky (1895–96). Badať to už v úvodnej scéne, keď Ján Drevanský čaká na príchod vlaku na stanici v Koryčnom, ktorý má priviezt' jeho dve dcéry z Nového Sadu. Videl ich za posledné roky iba nakrátko a pamätá sa na ne akoby v hmle. Po strate prvej manželky oženil sa nešťastne druhý raz, a preto chcel deti uchrániť od „dračej diery“, ako volal svoj dom. Najistejší prístav pred vtedajšími národnostnými a spoločenskými problémami na Slovensku sa mu zdal práve Nový Sad, kam sa bola vydala za skromného Nemca, „vojenného účtára“, jeho sestra Beatrica Steinová, ktorá bola bezdetná a po mužovej smrti zdedila dom, penziu a dvadsaťtisíc kapitálu, takže bratove dcéry boli úplne zabezpečené. Bola o dva roky staršia od brata, šikovná, s ostrým jazykom, ale dobrým srdcom. Celý rok bojovala proti bratovmu rozhodnutiu vrátiť dcéry späť, lebo ich vo svojom dome držala „ako vo svätyni, vetierok sa ich nedotkne“. Keď ju brat povolal k sebe na Horniaky, nechcela o tom ani počuť, tak si zvykla na srbské prostredie, na svoje rodisko mala zlé spomienky, nechcela ísť „abych tam zmrzla na roh a poklonkovala sa vašim veľkomožným šubrám, keď už musí byť, ber si svoje dva škovránky, ale je ich škoda, veru Bože škoda! Tu sú ako vo svätyni, vetierok sa ich nedotkne! Ale tam u vás, vo vašej Palestíne..., no, ty si otec – tvoja vôľa.“ V novosadskom pohostinnom a teplom dome vyrastali dve dcéry Jánove, Mária a Julka, ktoré si nezvykli na krutú zimu, čakajúcu ich pri príchode späť na Slovensko, na čo ich otec upozorňuje: „U nás je krutá zima! To tu nie vaša Dolná zem.“ Ján Drevanský teda chápe, že tuná nie je ich skutočný dom a že ani v rodinnom dome nebudú mať také rodinné teplo ako v Novom Sade. Dievčatá zabudli hovoriť čisto po slovensky, pýšili sa srbčinou a pospevovali srbské piesne a namiesto Dobrú noc! zaželali pred spaním zo zvyku Lanku noč!, zaplakali, lebo spomienky na tento dom im neboli príjemné, a zaspali s myšlienkami na tetu v Novom Sade. Ďalej sa v románe vojvodinské prostredie nespomína, no po všetkých zasa zopakovaných nešťastných a krízových situáciách román sa končí návratom Márie a Julky k tete do Nového Sadu, ktorá ich po druhýkrát prítúlila, zachránila a priviedla k sebe aj svojho brata, Julku vydala za Srba, doktora práv a politického dejateľa. Tu končí svoju životnú cestu aj Ján Drevanský, medzi ľuďmi, ktorí nevedeli o jeho minulosti a nešťastí. Sama skutočnosť jestvovania bratského juhoslovansko-vojvodinského prostredia a ľudí dáva Vajanského hrdinom pocit istoty a prítulnosti v

týchto krajoch v časoch búrlivých.

Aká bola recepcia Vajanského diela v juhoslovanskom prostredí?

O popularite Vajanského vo vojvodinskom, resp. juhoslovanskom prostredí svedčia početné knižné a časopisecké preklady jeho diel. Knižne vyšli Vajanského Suchá ratolesť a Búrka v zátiší v srbochorvátčine i slovinčine, časopisecký alebo v antológiách vyšlo v srbochorvátčine dvadsaťdva Vajanského noviel.

Najväčším prekladateľom Vajanského tvorby bol Jovan Vučerić, pravoslávny farár v slovenskej dedine Kysáč vedľa Nového Sadu, ktorý mal vďaka rodine Mičátkovej blízky vzťah k slovenskej literatúre. Preložil knižne Suchú ratolesť, Letiace tiene, Búrku v zátiší a časopisecký novely Svadobné čaty, Tiene, Kandidát, Babie leto a iné. Niektoré práce boli preložené aj v chorvátskej verzii (prel. Pavao V. Rakoš).

Na záver uvedieme jednu perličku o Vajanského stretnutí s prekladateľom svojich diel Jovom Vučerićom, z článku Zo života Slovákov v Juhoslávii od autorky Štefánie Mičátkovej, manželky dr. Ľudovíta Mičátka, známeho národovca v Novom Sade. Zachytila epizódku, ako pred rokmi vstúpil v Novom Sade do železničného vozňa srbský popa (farár). V oddelení už sedel cestovateľ s tvárou zamračenou. „Popa sa naň zadíva, rozmýšľa, odrazu pristúpi k cestovateľovi a slovensky mu povie: „Dobrý deň! Mám šťastie so Svetozárom Hurbanom Vajanským?“ Zadivené uprie naň zraky zamračený cestovateľ a rečie: „Áno, som to ja, ale kto ste vy?“ – Jovo Vučerić, prekladateľ Suhej ratolesti. Tu hneď zmizli z baľkových očí hnevy – nasledoval pobratimský bozk, stisnutie ruky. Cítili sa hneď ako bratia, a bolo im ľúto, že sú v rýchliku a že Kysáč nie je niekde pri Turčianskom Sv. Martine. Ale takto o krátku chvíľu boli už v Kysáči, rozišli sa a viac sa nevideli...“ Táto príhoda sa mohla stať po roku 1907, lebo vtedy vyšiel srbský preklad Suhej ratolesti a autorka o nej mohla počuť priamo od samého Vučerića.

Okrem prekladov srbské časopisy prinášali aj články a recenzie Vajanského diel z pera srbských spisovateľov uverejnené v Brankovom kole, Stražilove a v chorvátskych časopisoch, čo len svedčí o popularite a všímavosti týchto diel vo vojvodinskom prostredí.

Dúfame, že sa nám týmto príspevkom aspoň čiastočne podarilo poukázať na spojovací most medzi Vajanským a hurbanovskou rodinou, dobré kontakty medzi slovenským a vojvodinským prostredím, ovzduším, kultúrou a literatúrou a bohatými juhoslovansko-slovenskými slavistickými stykmi koncom 18., počas 19. a na začiatku 20. storočia.